CATALOAGE MANUSCRISE SEMNATE DE DR. F. BAMBERG DESCOPERITE ÎN ARHIVA GALERIEI UNIVERSALE A MUZEULUI DE ARTĂ AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Anatolie TEODOSIU

În prefața cataloagelor rezonate, semnate de Léo Bachelin (1898) [1] și Alexandru Busuioceanu (1939) [2], se menționează că marea majoritate a operelor din fosta Galerie a lui Carol I provin din colecția doctorului Felix Bamberg, consul german, care în decursul carierei sale diplomatice a stat la Paris, Veneția, Messina, Genova și Nisa. Autorii publicațiilor mai amintesc că Bamberg a avut fericita ocazie de a achiziționa lucrări de mare valoare artistică din vînzările cîtorva colecții celebre ca aceea a lui Pereire, de la Paris, a marchizului de Las Marismas, a mareșalului Soult, a marchizului de Salamanca, precum și din vînzarea faimoasei Galerii spaniole a lui Ludovic Filip, expusă la Luvru din 1838 pînă în 1848.

Aceste informații, deosebit de importante pentru cunoașterea istoricului Galeriei noastre în general, prezintă totuși serioase lacune, în sensul că Bachelin, deținătorul documentelor provenite direct de la sursă, nu precizează, în afara cîtorva excepții, care anume lucrări vin din colecția Bamberg, iar Al. Busuioceanu, neavînd cunoștință de existența materialelor respective, nu a reușit, cu toate investigațiile făcute, să determine proveniența decît pentru un număr restrîns de tablouri. Și astfel, cînd problema istoricului operelor din Galerie părea de nerezolvat, au fost descoperite, cu cîțiva ani în urmă, trei cataloage manuscrise, semnate și datate de Felix Bamberg. Caligrafiate în limba germană cu caractere gotice, cataloagele sînt lipsite de prefețe sau note explicative care să aducă lămuriri asupra caracterului lor, iar semnăturile (Dr. F. Bamberg, Messina, den 15-ten Januar 1879 : Dr. F. Bamberg, Genua, den 3-ten März, 1886 ; Dr. F. Bamberg, Nizza den 20-ten Mai 1889), plasate între texte sau la sfîrșitul caietelor, au fost depistate abia după foiletarea din scoarță în scoarță a primului exemplar. Altfel exista riscul ca ele să fie luate drept ciorne pentru vreunul dintre inventarele existente, redactate după apariția catalogului lui Bachelin.

Ce constituie aceste cataloage și cum au ajuns la noi în țară se poate deduce dintr-o scrisoare a lui Carol I, adresată lui Felix Bamberg, prin care confirmă sosirea, în bune condițiuni, a primului lot de tablouri. Scrisoarea [3] poartă data de 29 iunie 1879, deci a fost întocmită cu cinci luni mai tîrziu decît primul catalog semnat de Bamberg, timp suficient pentru ca acest catalog, împreună cu lucrările, să fi putut ajunge în țară. Tot în acea scrisoare, Carol I face aprecieri asupra unor picturi și își exprimă dezacordul față de *Portretul ducesei de Alba*, de Goya. Toate aceste opere sînt incluse în catalogul respectiv, o nouă mărturie că el cuprindea anume lotul de tablouri oferite de Felix Bamberg lui Carol I, în 1879. Catalogul conține 82 poziții numerotate și înregistrează opere de valoare ca *Fecioara cu pruncul* de Domenico Veneziano, pictură care se bucură de aceeași faimă ca și varianta sa de la National Gallery din Washington, *Ursita bună* și *Ursita rea* de Ercole Roberti [4] — compoziții realizate în ultima etapă a activității artistului —, *Pietà* de Bramantino, replică — cu unele modificări — a lucrării de la Palais des Beaux-Arts din Lille, *Sfînta Familie* de Pelegrino Tibaldi [5], *Sf. Francisc ascultînd un înger muzicant* de Guercino, *Lupta lui Hercule cu centaurul Nessus* de Luca Giordano [6], *Familia lui Darius oferind coroana lui Alexandru cel Mare* de Mattia Preti, *Tînăra mamă* de Orazio Gentileschi [7] și *O minune a Fecioarei* de Muziano [8], compoziție foarte apropiată de tabloul *Învierea fiicei lui Iair*, de la Escurial.

Tot în acest manuscris sînt trecute majoritatea picturilor spaniole, expuse în galerie : *Logodna Fecioarei* de El Greco, *Extazul Sf. Magdalena* de José Antolinez, *Flagelația* de Alonso Cano, pînză a cărei semnătură a fost recent descoperită, *Sf. Blazius* de Zurbaran etc. Din școlile olandeză, germană și franceză se impun : impresionanta compoziție *Aman implorînd iertarea Estherei* de Rembrandt și tablourile *Flori* de Rachel Ruysch, *Venus și Amor* de Lucas Cranach cel Bătrîn (lucrare inspirată de picturile *Galateea* de Jacopo de Barbari — Galeria de la Dresda — și *Eva* de Dürer — Prado) și *Studiu pentru „Barca lui Dante"* de Delacroix.

Poziția 58 grupează un ciclu de 10 lucrări incluse de G. Oprescu în școala lui Lancret [9], iar poziția 67, cu *Portretul ducesei de Alba*, pictat de Goya, este anulată. Deasupra, sub același număr, este adăugat monumentalul tablou *Triumful Fecioarei înconjurată de îngeri* atribuit lui Juan de Juanes [10]. Nedumerirea privind refuzul operei renumitului maestru spaniol o explică celelalte opt poziții anulate. Toate lucrările refuzate reprezintă portrete, dintre care *Portretul renumitei pictorițe Rachel Ruysch* de Nicolaes Maes, *Portretul unei*

[1] L. Bachelin, *Tableaux anciens de la Galerie Charles I-er*, Catalogue raisonné, Paris, Dornach (Alsace) et New-York, 1898, p. VI, VII.

[2] Al. Busuioceanu, *La Galerie de peintures de Carol II de Roumanie*, Paris, 1939, p. X, XII.

[3] Al. Busuioceanu, *op. cit.*, p. XII

[4] În cat. mss. Bamberg — Luca Signorelli.

[5] În cat. mss. Bamberg — Rosso Rossi.

[6] José Ribera în cat. mss. Bamberg.

[7] Simon Vouet în cat. mss. Bamberg.

[8] În cat. mss. Bamberg — Sebastiano del Piombo.

[9] În cat. mss. Bamberg — Nicolas Lancret.

[10] În catalogul Bamberg apare cu același autor.

https://biblioteca-digitala.ro

sultănițe de la curtea lui Mahomed al II-lea de Gentile Bellini, *Portretul unei tinere femei* de Palma

Fig. 1. Semnătura dr. F. Bamberg din primul catalog

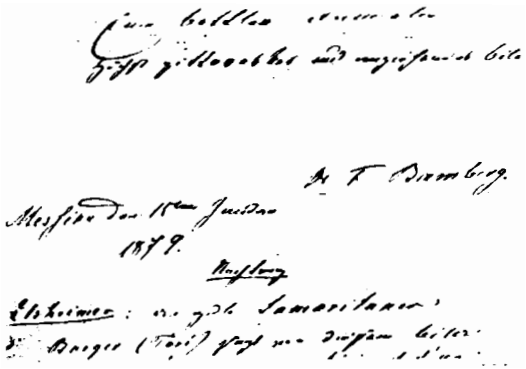

Vecchio și *Portretul unei tinere fete* de Piero della Francesca[11], care în cazul în care erau autentice, constituiau unicate de o mare valoare artistică.

După încheierea catalogului, marcată prin semnătură și dată, apar descrieri a încă zece ta-

[11] Celelalte portrete respinse sînt: *Frumoasa grădinăreasă* de Ch. Ditrich, *Portretul compozitorului Joseph Haydn* de Lampi, *Portretul contelui de Brabant* de A. Robeil și *Portretul contesei de Clermont* de Ary Scheffer.

Fig. 2. Fișa tabloului *Portretul ducesei de Alba*, de Goya

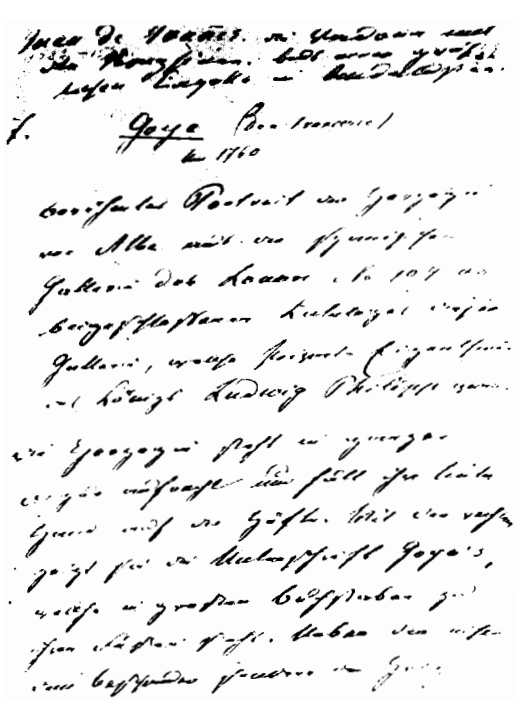

blouri fără însă a fi numerotate. Dintre acestea fac parte: *Bunul Samaritean* de Adam Elsheimer, *Peisaj cu un castel* de Van Goyen, *Vara* și *Iarna* de Pieter Brueghel[12], *Sfînta Magdalena* de Guido Reni etc. Cînd și de ce au fost adăugate ele se poate deduce numai după confruntarea textelor fișelor acestor tablouri cu cel al tabloului *Triumful Fecioarei înconjurată de îngeri*, atribuit lui Juan de Juanes care, după cum s-a mai arătat, completează poziția portretului de Goya, refuzat. Ele sînt scrise cu aceeași cerneală, mult mai consistentă decît cea utilizată pentru redactarea catalogului propriu-zis „și au fost oferite în schimbul celorlalte opt portrete respinse.

În final mai sînt adăugate cu creion violet încă două lucrări, *Peisaj cu personaje* de Van Goyen și *Buchet de flori* de Abraham Mignon. Scrisul, culoarea creionului apar în toate cataloagele și sînt prezente, cu excepția acestor două cazuri, numai la completări de date biografice, astfel că ar putea aparține lui Bachelin, interesat să le aibă în vedere pentru redactarea catalogului rezonat din 1898.

În încheierea acestui prim capitol s-ar putea conchide că, pînă la 29 iunie 1879, au intrat în fosta colecție regală 83 de tablouri. Zece lucrări au venit să înlocuiască cele nouă refuzate și au intrat după 29 iunie, fie în același an, fie în anul următor, iar două, cele scrise cu creion violet, posibil și mai tîrziu, sau o dată cu acestea din urmă, fiind omise din catalog și adăugate după sosirea lor în țară, de către Bachelin.

Al doilea lot de tablouri intrate în țară poate fi demarcat prin intermediul catalogului manuscris din 1886, în cuprinsul căruia descifrăm titlurile altor lucrări valoroase: *Punerea în mormînt* de Vincenzo Fopa[13], *Venus și Amor* de Bronzino, pictură a cărei variantă atribuită lui Hendrick van der Broeck este expusă la Museo di Capodimonte din Neapole, monumentalul portret al lui *Marc Antonio Barbaro*, atribuit lui Tintoretto[14], celebra compoziție *Adorația păstorilor* de El Greco și *Originea desenului* de Murillo. El grupează 75 de opere dintre care numai una, *Madona cu pruncul*, de Elisabeta Sirani, este anulată. La sfîrșitul catalogului, înainte de semnătură, Bamberg a specificat: *„La aceasta se adaugă un clavecin împodobit cu cinci picturi, sau cinci tablouri, la alegere"*. Dintre lucrările respective au intrat în fosta colecție regală 74 și, probabil, clavecinul, care ar putea fi identificat cu cel expus în sala de muzică a Castelului Peleș din Sinaia. Că tablourile au intrat în țară după 1879 este absolut sigur, deoarece două dintre picturi, *Vulcan făurind aripile lui Amor* și *Peisaj venețian cu figuri*, din școala lui Carpaccio[15], apar în catalogul de vînzări al colecției Bournonville din 1881 (prezența lor în catalogul respectiv, depistată de muzeograful specialist Carmen Răchițeanu). Felix Bamberg le-a

[12] În cat. Bachelin – Jan Brueghel.
[13] În cat. mss. Bamberg – Mantegna.
[14] În cat. mss. Bamberg – Tintoretto.
[15] În cat. mss. Bamberg menționate ca opere certe de Carpaccio.

https://biblioteca-digitala.ro

achiziționat în aceste împrejurări și le-a vîndut apoi lui Carol I. Am găsit necesară această remarcă, întrucît, din lectura prefeței catalogului alcătuit de Busuioceanu (1939), se poate înțelege că toate picturile provenite din colecția Bamberg au intrat în țară în anul 1879.

Ultimul catalog manuscris, datat 1889, cuprinde trei părți. Partea I este destinată picturilor și însumează 50 de lucrări, printre care: *Răstignirea* de Jacopo Bassano, *Întoarcerea fiului risipitor* de Bernardino Licinio[16], *Sfînta familie* de Pietro Candido[17] și *Sf. Mauriciu* de El Greco. Tot aici este trecută o compoziție de mari dimensiuni (3,80 × 4,75), *Deschiderea mormîntului lui Carol cel Mare de către regele Otto al III-lea* de Kaulbach care, conform textului adăugat în partea superioară, a fost oferită de rege Școlii de belle-arte din București.

Partea a II-a, cu titulatura „Mobilier și obiecte de artă", cuprinde 18 poziții dintre care opt anulate. Printre piesele acceptate figurează patul lui Andrea Doria, expus la Castelul Peleș din Sinaia, scaunul pentru pictură a lui Peter Paul Rubens și o teracotă de Michelangelo care a aparținut lui Thorvaldsen.

Partea a III-a, cu titulatura „Pentru fondarea unui muzeu într-o mare bibliotecă", este anulată în întregime. Ea reunește, printre altele, o colecție de autografe ale celor mai renumiți clasici germani: Schiller, Goethe, Herder, Klopstock etc. — o colecție de autografe ale renumiților oameni de stat, învățați și poeți francezi — Thiers, Montalembert etc., *Capricios* de Goya, calificat de Bamberg *„un excelent exemplar al acestor optzeci de compoziții de Goya, în primă și foarte rară ediție"*....

Faptul că și operele cuprinse în acest manuscris au intrat în țară după 1879 este absolut sigur, deoarece prima lucrare menționată, *Coborîrea de pe cruce* de Bassano, este însoțită de un pasaj, foarte convingător: *„Madona reprezintă același tip ca și cea din colecția Mareșalului Soult, în posesia regelui României"*. Este vorba de tabloul *Mater Dolorosa* tot de Bassano, menționat în catalogul din 1879, care făcea deja parte din fosta colecție regală. Mai mult, în catalogul respectiv este cuprins desenul *Cap de Madonă* atribuit lui Paris Bordone[18], care a făcut parte din colecția Gigaux și a fost achiziționat de Bamberg în anul 1882.

În total, cele trei cataloage manuscrise însumează 219 picturi, care, colaționate cu cele din catalogul Bachelin, — 214 — dau o diferență de cinci lucrări. Cum însă zece picturi din catalogul lui Bachelin nu figurează în cele semnate de Bamberg[19], rezultă că fostul bibliotecar al lui Carol I

[16] În cat. mss. Bamberg — Bonifazio Veronese.
[17] În cat. mss. Bamberg — Dosso Dossi.
[18] În cat. mss. Bamberg — Rafael.
[19] *Agarși Ismail in deșert* — școală bolognezâ, secolul al XVII-lea, atribuția actuală Pier Francesco Mola; *Crucificarea*, veche școală germană, secolul al XV-lea; *Sf. Magdalena*, școală flamandă, mijlocul secolului al XVI-lea; *Glorificarea Fecioarei* de Frans Franck; *Portretul lui Frederic al II-lea* și *Portretul Mariei Tereza*, ambele de Frederic Miethe O'Conell; *Drumuli crucii* de El Greco, *Ospăț întrerupt* de Jean de Boulogne; *Peisaj* de Willem Heusch; *Peisaj* de Renier de Vries.

Fig. 3. El Greco, *Adorația păstorilor*

https://biblioteca-digitala.ro

a înregistrat în publicația sa 204 lucrări provenind sigur din colecția consulului german. Deci 15 lucrări, din cataloagele semnate de Bamberg, nu apar în cel al lui Bachelin. Cu toate acestea, șapte dintre aceste picturi, printre care *Luther copil cîntînd în fața unei case patriciene* de Leys Hendrick, *Rembrandt în atelierul său* de Gilli, *Lecția de pictură* de Prud'hon [20] se găsesc în patrimoniul Galeriei universale. Două lucrări, *Pascal* de Detouche și *Natură statică* de I. V. Ostayen sînt menționate în monografia lui M. Haret [21], ca existente în anul 1924 la Castelul Peleș din Sinaia iar una, *Portretul ecvestru al prințului Wilhelm de Prusia*, de Rentzel, se găsea depozitată în 1928 — conform unui registru inventar din anul respectiv — în palatul din Calea Victoriei (București). De aici se poate trage concluzia că, cu excepția imensei lucrări reprezentînd *Panorama Veneției* (2,25 m × 5) care, asemenea compoziției de Kaulbach, o fi intrat în posesia vreunei instituții din București, celelalte trei[22] au fost și ele achiziționate de Carol I, mai cu seamă că în dreptul picturii de Gentileschi, este indicat cu creion roșu „Fr. Zimmer" — adică sala unde era expus tabloul și inițiala S, probabil Sinaia.

Importanța manuscriselor semnate de Felix Bamberg constă în faptul că ele rezolvă problema provenienței pentru un număr de peste o sută cincizeci de opere din Galerie, multe dintre ele de mare valoare artistică, și conțin o serie de amănunte privitoare la istoric, expoziții, semnături, rame de epocă, aprecieri făcute de specialiști sau de presa vremii. Tot pe baza lor s-a constatat că atribuirile (cu unele excepții), titlurile lucrărilor, micile istorioare etc., etc. au fost folosite de Bachelin pentru întocmirea catalogului său din 1898, că tablourile au intrat în fosta colecție regală în trei etape (1879, 1886 și 1889), și cuprind aproape întregul volum de picturi înregistrate de fostul bibliotecar al lui Carol I (204 din 214).

Prin intermediul cataloagelor amintite s-a mai stabilit că, în afara tablourilor inserate în publicația lui Bachelin, au intrat în fosta colecție regală — paralel cu alte picturi, dintre care o parte au și fost depistate — piese de mobilier, teracote și vase decorative.

Toate aceste date, asociate cu prețioase repere, cum ar fi stilul și profilul ramelor, etichetele, ale căror texte par a fi caligrafiate de mîna lui Bamberg, inscripții etc. impun extinderea cercetărilor și asupra altor obiecte provenite din fosta colecție regală, mai cu seamă sculpturi în lemn și mobilier, și deschid perspectiva de a reconstitui întregul volum de lucrări provenite din colecția Bamberg.

Articolul a fost alcătuit în așa fel încît, laolaltă cu informațiile trecute la note și registrul cuprinzînd pozițiile manuscriselor semnate de F. Bamberg în raport cu cele ale catalogului redactat de Bachelin, prezentat în continuarea notelor, să furnizeze specialiștilor datele esențiale privind manuscrisele și să poată fi determinată proveniența tuturor lucrărilor din fosta colecție regală, catalogate de Bachelin în 1898, fără a avea la îndemînă documentele semnate de F. Bamberg.

Cît privește atribuirile tablourilor cuprinse în manuscrise, ele au fost în multe cazuri schimbate de Léo Bachelin, Hautecoeur și Goulnat, Al. Busuioceanu (vezi catalogul din 1939), Valerian von Loga, Herman Voss, George Oprescu, B. Berenson, V. N. Lazarev, Roberto Longhi, Giuliano Briganti și de alți specialiști din țară și străinătate.

Anexă :

REGISTRU

cuprinzînd pozițiile manuscriselor semnate de F. Bamberg raportate la cele ale catalogului redactat de Bachelin în 1898 (1. Prima cifră reprezintă numărul de catalog Bamberg, iar cea de a doua numărul corespunzător din catalogul Bachelin; 2) cifrele însoțite de nume de autor scrise cu aldine reprezintă operele refuzate de Carol I; 3) cifrele însoțite de nume de autor scrise cu cursive reprezintă operele care nu sînt cuprinse în catalogul Bachelin; 4) cifrele însoțite de nume de autor cuprinse în paranteze reprezintă atribuțiile din cataloagele Bamberg schimbate sau puse la îndoială în catalogul Bachelin).

Catalogul din 1879

1/96 (A. Aldegrevers); 2/97 (Ch. Amberger); 3/113; 4/93; **5/Ch. Ditrich;** 6/124; 7/123; 8/99; 9/143; 10 **J. B. Lampi**; 11. **N. Maes**; 12/115; 13 *I. V. Ostayen*; 14/126; 15/127; 16/212; 17/102; 18/151; 19/114; 20/148; 21/146; 22/131; 23/88; 24/43; 25/72; 26 **G. Bellini**; 27/19; 28/208; 29/13 (Agostino Bramantino); 30/50; 31/56; 32/190;

[20] Celelalte lucrări depistate sînt: *Portretul unui prinț din Bayreuth* de Haugsen; *Frederic cel Mare copil* de Haugsen; *Portretul lui Petru cel Mare* și *Portretul lui Gustav Adolf, regele Suediei*, ambele trecute în școala franceză.

[21] M. Haret, *Castelul Peleș*, București, 1924, p. 73 și 85.

[22] *Portret* de Prud'hon; *Portretul unui învățat*, școala neerlandeză; *Chefful* (?) presupus a fi de O. Gentileschi.

https://biblioteca-digitala.ro

33/52 (Agnese Dolci); 34/7; 35/46; 36/47; 37/1; 38/203; 39/49; 40 **Palma Vecchio**; 41/62 B; 42 **Piero Della Francesca**; 43/34; 44/20; 45/30; 46/79 (S. Rosa); 47/80 (S. Rosa); 48/28; 49/8; 50/9; 51/68; 52/65; 53/69; 54/187; 55/5; 56/40; 57/41; 58/193 — 202; 59 *Școala franceză*; 60 *Școala franceză*; 61/209; 62 **Robeil**; 63 **A. Scheffer**; 64/211; 65/184; 66/180; 67/159; 67 **Goya**; 68/168; 69/163; 70/167; 71/157; 72/181 (Murillo); 73/160; 74/179; 75/172; 76/156; 77/171; 78/183; 79/178; 80/173; 81/175 (Zurbaran); 82/170.

Lucrări adăugate ulterior și nenumerotate. Cifrele reprezintă numerele de cat. din publicațiile lui Bachelin: 98;139; *Hangsen*; *Hangsen*; 112; 152; 70 (Alexander Veronese); 48 (Guido Reni); *Școala neerlandeză*; *Gentileschi*; 142; 103.

Catalogul din 1886

1/6; 2/137; 3/134; 4/135; 5/39 (Bronzino); 6/77; 7/57; 8/60 (Carpaccio); 9/61 (Carpaccio); 10/191; 11/185; 12/31; 13/53; 14/54; 15/12; 16/92 (Lucaș Cranach cel Bătrîn); 17/140; 18/51; 19/15; 20/122; 21/130; 22/2; 23/11; 24/109; 25/17; 26/18; 27/105 (Goltzius); 28/162; 29/161; 30/169; 31/204; 32/150; 33/21; 34/4; 35/108; 36/182 (Murillo); 37/87; 38/63; 39/33; 40/133 (Poelenburg); 41/188; 42/29; 43/22; 44/23; 45/24; 46/25; 47/128 (Rembrandt); 48/129; 49/101; 50/118; 51/119; 52/210; 53/84; 54/85; 55 **E. Sirani**; 56/10; 57/125; 58/3; 59/44; 60/45; 61/147; 62/86; 63/73; 64/74; 65/76; 66/75; 67/104; 68/67; 69/64 (Tiziano); 70/66 (Tiziano); 71/176 (Velasquez); 72/177; 73/144; 74/90; 75/174.

Catalogul din 1889

1/71; 2/62 (Bonifazio); 3/59; 4/58; 5/186 (Clouet); 6/158; 7/89; 8/32; 9/141; 10/206; 11/207; 12 *Detouche*; 13/14; 14/138; 15/94; 16 *Gilli*; 17/62 A (Giorgione); 18/165; 19/166; 20/205; 21/107; 22 *Kaulbach*; 23 *H. Leys*; 24/100; 25/82; 26/83; 27/111; 28/95; 29/189; 30/42; 31 *Prud'hon*; 32 *Prud'hon*; 33/26; 34 *Rentzel*; 35/27; 36/78 (S. Rosa); 37/120; 38/149; 39/153; 40/81 (Tavella); 41/116 (Teniers); 42/117; 43/121; 44/16 (Garofalo); 45/38; 46/37; 47/35; 48/36; 49/132; 50 *Marea panoramă a Veneției.*

Fig. 4. Lucas Cranach cel Bătrîn, *Venus și Amor*

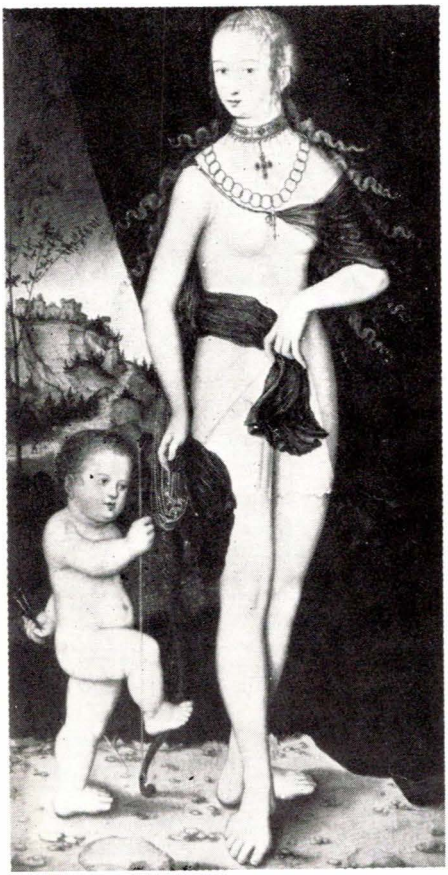

Fig. 5. Domenico Veneziano, *Fecioara cu pruncul*

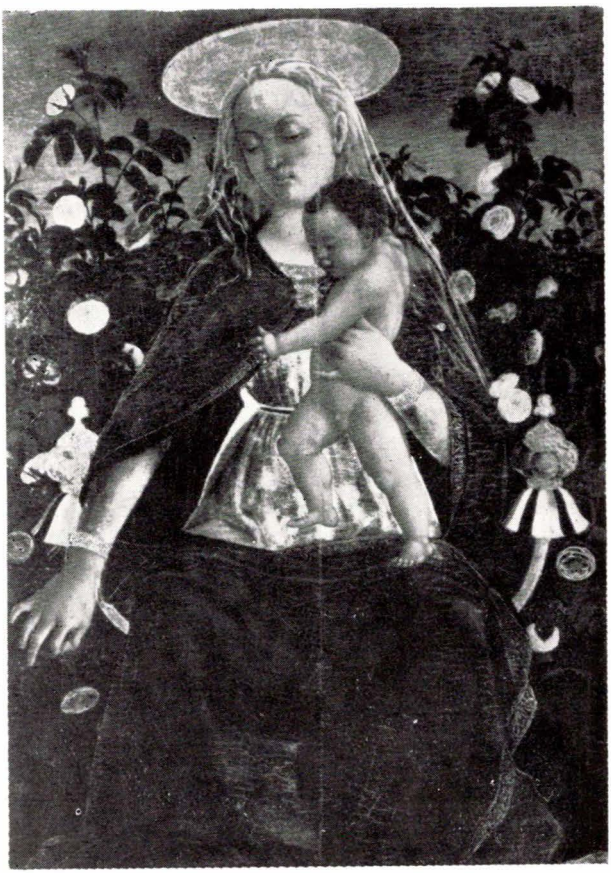

https://biblioteca-digitala.ro